

„Mica lume maghiară” (1940–1944). Restaurarea puterii și reconstruirea memoriei

Al Doilea Arbitraj de la Viena, din data de 30 august 1940, a înapoiat Transilvania Ungariei. Regimul maghiar a durat la Cluj aproximativ până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial (până la intrarea trupelor sovieto-ucrainene în oraș în 11 octombrie 1944) În conștiința publică maghiară această epocă a rămas întipărită sub forma conceptuală de „mica lume maghiară”.

Regimului român i-a succedat autoritatea maghiară. Concepția despre trecut a conducerii maghiare revenite a fost dominată de ideea potrivit căreia trecutul a luat o direcție greșită, „adevărul istoric” a fost denaturat de interpretările despre trecut ale autorităților române și din cauza uitării sistematizate. În fața puterii maghiare s-au conturat două posibilități: pe de o parte, eliminarea perioadei autorității „străine” din cadrul trecutului, ceea ce implica și întoarcerea la conținuturile mnemonice anterioare, pe de altă parte, includerea altor evenimente importante din punctul de vedere al prezentului și ajustarea organizării memoriei la cerințele ideologice ale noului regim. În capitolul de față voi folosi metaforele de *restaurare*, *reconstrucție* și *ajustare* pentru ilustrarea acestui discurs (politic sau etnic).

Trecutul ajustat

Autoritatea maghiară și-a manifestat revenirea inclusiv prin reconstrucția spațiului public și reajustarea reprezentărilor despre trecut. În cele ce urmează voi trece la prezentarea acestui mecanism, prin enumerarea cazurilor concrete ale uitării și reamintirii ritualizate.

La vestea Arbitrajului de la Viena s-a realizat bustul regentului Horthy Miklós [412], inaugurat în 12 septembrie 1940 în foaierul Teatrului Maghiar, care se pregătea cu un program festiv pentru intrarea trupelor maghiare (11 septembrie 1940).

În luna septembrie a anului 1940 omogenizarea etnică a Pieței Centrale (Főter) a impus înlăturarea statuii Lupa Capitolina [356], eliminarea interpretării românești de pe postamentul statuii ecvestre a regelui Matia [382] și reamplasarea stemelor și a înscripciei maghiare anterioare [317]. Piața a fost denumită din nou după regele Matia. Copia din ghips la dimensiuni reduse a statuii Străjerului Carpaților (Kárpátok Őre) [352], statuie distrusă în perioada anterioară, a fost expusă în fața unei prăvălii din Piața Centrală. (În vitrina altui magazin a fost expusă copia din ceramică la dimensiuni mai mici a statuii ecvestre a Sfântului Gheorghe [416].)

În același an a fost îndepărtată piatra de temelie a statuii lui Avram Iancu [360] din piața Catedralei Ortodoxe, placa memorială a lui Octavian Petrovici, apărătorul sediului Consiliului Național [363], precum și placa memorială a regelui Carol al II-lea al României [394]. O parte dintre plăcile memoriale dedicate regelui [402–404] și troița lui Baba Novac [397] au fost evacuate la Sibiu, iar bustul împăratului Traian și cel al regelui Decebal [366–367] au fost evacuate la Turda de către instituțiile realizatoare. Din perspectiva noilor autorități, mitul originii daco-romane, amintirea mișcărilor naționale și a aspirațiilor de unire românești erau incompatibile cu imaginea reajustată despre istoria maghiară a „patriei milenare”.

În toamna anului 1940 placa memorială a fost reînălțată pe peretele casei natale a regelui Matia [276], iar bustul reginei Elisabeta a fost reamplasată pe panta dinspre oraș a dealului Cetățuii [303].

În anul 1941 a fost reînălțată placa memorială a generalului Bem József (Józef Bem) [295] și placa celor doi Indali, tatăl și fiul [316]. Bustul regelui Francisc Iosif a fost dezvelit din nou în cadrul festivității de încheiere a anului universitar, în data de 29 mai 1941 [296]. (Instituția și-a reînălțat activitatea în anul 1940 sub denumirea de Universitatea Maghiară Regală de Științe „Ferenc József”.) În data de 15 noiembrie 1942, cu prilejul aniversării a 150 de ani teatru clujean în limba maghiară, compania maghiară a reînălțat în clădirea revenită în posesia sa busturile lui Kótsi Patkó János și E. Kovács Gyula [337–338].

Plăcile comemorative referitoare la procesul Memorandumului din Palatul Reduta [364–365] au fost eliminate din spațiul public; de asemenea, în anul 1940 denumirea străzii din fața clădirii fiind schimbată din nou din Memorandumului în Unió (Unirii). Placa memorială a Unirii [293], regăsită în anul 1941, a fost reînălțată în data de 22 mai, de Ziua Maghiarilor. În această zi – expropriată, în scopuri ideologice, de Partidul Ardelean – a fost organizat un program festiv și în fața Palatului Reduta. Dieta din anul 1848 a pronunțat unirea Transilvaniei cu Ungaria, la fel ca arbitrajul de la Viena; după modelul cetățenilor adunați, care au defilat atunci aclamând unirea, Partidul Ardelean a organizat un marș festiv la placa memorială împodobită de sărbătoare, unde participanții au fost întâmpinați de conducerea locală. Între cele două evenimente se observă similarități (locul, luna și programul).

Coloana memorială a victimelor războiului de independență din anul 1849 [289] a fost completată cu inscripții noi și reamplasată la locul original în luna august a anului 1941 [418].²¹⁷ Bustul lui Széchenyi István [249] a fost reamplasat în august 1943 în piața redenumită după el în anul 1941.

Cultul lui Horthy Miklós ar trebui, de asemenea, menționat separat. Pe lângă inițiativa timpurie a teatrului [412], și Școala de Fete „Marianum” a comemorat vizita regentului; o placă memorială a evenimentului a fost inaugurată în ziua vizitei lui Horthy Miklós din anul următor: „Amintire fericită din 24 octombrie 1940, când Alteța Sa Serenissimă Vitéz Horthy Miklós de Nagybánya [Baia Mare], eliberatorul Transilvaniei, regentul nostru, a petrecut ore de neuitat în institutul nostru” [421]. Noul bust a fost dezvelit la inaugurarea sediului Comandamentului [428], iar dezvelirea unei plăci memoriale a Primului Război Mondial [438] a fost programată pentru ziua lui onomastică (6 decembrie). În anul 1941 numele străzii Ferenc József – în epoca interbelică: Regele Ferdinand – a fost schimbat în Horthy Miklós.

Sediul Comandamentului Corpului IX Honvezi al Armatei Regale Maghiare din Cluj (Magyar Királyi Kolozsvári IX. Honvéd Hadtestparancsnokság) a fost inaugurat în 18 ianuarie 1942. La intrarea clădirii au fost așezate statuile lui Hunor și Magor (strămoșii hunilor, respectiv ai maghiarilor, potrivit legendei maghiare), [424–425], în foaier, placa memorială privind istoria construcției [426] și bustul principelui maghiar Árpád [427], iar în incinta clădirii au fost amplasate busturile regentului Horthy Miklós, al generalului de honvezi, al ministrului apărării Görgei Artúr și al obesterului (colonelul de

217 În cele ce urmează voi trata organizarea memoriei Revoluției și a războiului de independență în cadrul unui capitol separat.

husari) Simonyi József [428–430]. Referințe la trecutul național au apărut și pe frescele istorice, picturile pe sticlă și mobilierul clădirii.²¹⁸

Memoria războaielor și cultul eroilor naționali

Orașul a expus aproape imediat memoria războiului mondial în curs de desfășurare. Asociația Națională Maghiară de Artă Decorativă (Országos Magyar Iparművészeti Társulat) a lansat încă din anul 1914 un apel pentru realizarea unor monumente comemorative, pentru ca „numele eroilor care și-au dat viața pentru patrie să fie proclamate de opere de artă durabile pe pereții bisericilor fiecărei comune sau în alt loc oportun”.²¹⁹ Instituționalizarea comemorărilor a fost promovată și de Comitetul Național pentru Comemorarea Amintirii Eroilor (Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság), înființat în anul 1915.

Cultul eroilor căzuți pentru patrie a reprezentat o noutate față de practicile comemorative tradiționale. (Singularul precedent direct l-au reprezentat comemorările onorabililor din anii 1848–1849.) Standardele de gen și de formă ale monumentelor comemorative au fost publicate de Asociația Arhitecților Maghiari (Magyar Építőművészek Szövetsége) sub formă de schițe în anul 1916.²²⁰ Legea VIII din anul 1917, promulgată în data de 3 mai, a canonizat practica comemorării eroilor de război: „Toți cei care și-au îndeplinit cu cinste îndatoririle în rândurile armatei angajate în războiul devastator care se poartă acum, au meritat recunoștința neîmpărțită a națiunii. Posteritatea târzie trebuie să păstreze cu pietate recunoscătoare amintirea binecuvântată a celor care și-au jertfit viața în apărarea patriei aflate în primejdie”. Iată și un fragment din expunerea de motive ministerială din paragraful 2 al legii: „Națiunea întregă privește cu o pietate deosebită spre amintirea binecuvântată a eroilor; sfânta lor amintire trebuie cinstită însă nu numai de generația din prezent, ci și de posteritatea târzie, pentru a trage din exemplul lor îndemnul sacrificiului de sine și al dragostei față de patrie. Această datorie ne impune sarcina de a immortaliza numele tuturor celor care și-au jertfit viața pentru patrie și pentru noi toți – ceea ce poate fi realizat prin ridicarea unor monumente de către fiecare comună (oraș) pe propriul teritoriu, în care să sculpeze numele fiilor săi căzuți eroic în apărarea patriei. Comunele (orașele) înstărite trebuie să immortalizeze numele și memoria fiilor lor eroi prin monumente impunătoare, cele sărace, prin plăci comemorative mai modeste, dar, în orice caz, într-un mod demn și

218 Cf. A kolozsvári hadtestparancsnokság palotája. *Magyar Építőművészet*, Vol. XLI (1942), 5. 90–93.

219 Sursă: Művészetet a kegyelethez! *Magyar Iparművészet*, Vol. XVII (1914), 445.

220 *Isten kardja...* 1916. Volumul a urmărit un scop dublu: ca monumentele „să fie necostisitoare, în ciuda caracterului lor artistic, și, în al doilea rând, să spună și să immortalizeze tot ce le cere sufletul maghiar în evocarea de o solemnitate tristă a războiului mondial”. Reducerea costurilor a putut fi asigurată prin extinderea gamei de materiale utilizabile. „De asemenea, se extinde și conceptul de monument comemorativ, prin constatarea că monumentul poate fi orice operă artistică durabilă, realizată în scopul trezirii și al consolidării în noi a amintirilor legate de o persoană sau de un eveniment, astfel încât poate fi o statuie sau o placă memorială realizată în relief, dar și o coloană ridicată din pietre sau chiar un grup de arbori plantați după un anumit sistem, dacă forma lor de o simplitate artistică este încadrată în mediul înconjurător într-un mod adecvat”. Ca element simbolic permanent, „cu specific maghiar”, se recomandă motivul sabiei lui Dumnezeu. (*Isten kardja...* 1916: 9)

într-o realizare artistică aleasă, chiar și în ciuda simplității. Monumentul va servi ca altar al dragostei de patrie de-a lungul vremurilor, numele binecuvântat ale vitejilor noștri care și-au dat viața pentru țară strălucind în lumina eternă a respectului și a recunoștinței permanente”²²¹

În luna mai a anului 1924, Adunarea Națională a Ungariei hotărăște comemorarea oficială a eroilor naționali. Legea XIV din anul 1924 introduce ca sărbătoare națională Ziua Memorială a Eroilor: „În semn de recunoștință eternă din partea națiunii, ca un exemplu veșnic pentru generația prezentă și pentru cele viitoare, întru gloria eroilor noștri, declarăm ultima duminică din luna mai a fiecărui an sărbătoare națională. Națiunea maghiară dedică această zi de sărbătoare, «Ziua Memorială a Eroilor», pentru totdeauna amintirii eroilor martiri”²²²

În perioada Primului Război Mondial, la Cluj nu au fost realizate monumente comemorative în amintirea celor căzuți în lupte. Așa cum am menționat deja, funcția statuii din lemn Străjerului Carpaților (Kárpátok Őre) (1915) [352] a constat în reprezentarea războiului victorios, în promovarea spiritului de sacrificiu al cetățenilor și a implicării morale a acestora în evenimentele în curs de desfășurare la mare depărtare de oraș.

Preluarea puterii de către români a împiedicat pomovarea cultului eroilor eroilor maghiari ai Primului Război Mondial. După anul 1940 a devenit însă posibilă structura memoria eroilor.²²³ Un monument (o cruce de marmură neagră) a fost ridicat în Cimitirul Eroilor [413]. Cu ocazia aniversării a două decenii de la înființarea instituției de învățământ, asociația foștilor studenți ai Colegiului Reformat a inaugurat o placă memorială cu numele profesorilor și al studenților răposați ai școlii [414]. Evenimentul a fost asociat și cu sărbătorirea zilei reformei religioase.

În anul 1940, „Ziua Morților Maghiari” – una dintre sărbătorile cele mai importante ale comunității maghiare, alături de preluarea puterii – a fost dominată de comemorarea eroilor. Placa memorială a Diviziei 38 Infanterie Honvezi [415], instalată pe perețele cazarmii, a fost inaugurată în data de 3 noiembrie, în prezența arhiducelui Iosif.²²⁴

221 Pentru fragmentele din articolul de lege și expunerea de motive ministerială, vezi Kovács Á. 1991: 109–110.

222 Pentru fragmentele din articolul de lege, vezi Kovács Á. 1991: 117. Potrivit expunerii de motive, stabilirea datei a fost influențată de posibilitatea angajării unei participări sociale cât mai largi. Astfel, la sfârșitul lunii mai, „tineretul studios este încă împreună în instituțiile de învățământ: anul școlar s-a încheiat în mare parte, dar examinările de la sfârșitul anului nu au început încă. Muncile câmpului care necesită o activitate mai intensă nu ar distra încă de la sărbătorire, în această perioadă a anului, comunitatea agricultorilor, așa cum ar fi cazul primăvara, vara sau toamna. La sfârșitul lunii mai ne stau deja la dispoziție suficiente flori pentru împodobirea mormintelor. Nu trebuie luate în calcul nici schimbările de vreme în așa măsură cum ar trebui la începutul primăverii sau la sfârșitul toamnei, când aceasta poate să devină nefavorabilă în orice moment” (publicat de Kovács Á. 1991: 117).

Merită citat și acel pasaj din expunerea de motive a articolului de lege care stabilește importanța denumirii zilei de sărbătoare: „În textul proiectului de lege este folosită denumirea de «Ziua Memorială a Eroilor» în loc de «Ziua Eroilor», ce ar putea să pară mai apropiată de uzul comun, întrucât, din cauza faptului că există deja «Ziua Păsărilor», «Ziua Arborilor», «Ziua Copiilor», păstrarea zilei dedicate memoriei Eroilor și menite să fie ridicată la rang de sărbătoare veritabilă, la același nivel cu zilele enumerate, ar fi împotriva pietății datorate” (publicat de Kovács Á. 1991: 117).

223 Mai pe larg despre expunerea memoriei Marelui Război, vezi Jakab 2019.

224 Arhiducele a fost invitatul de onoare permanent al ceremoniilor de inaugurare a monumentelor comemorative în amintirea eroilor, ridicate pretutindeni în țară.

Placa studenților universitari căzuți eroic în lupte a fost dezvelită în cadrul festivității de încheiere a anului universitar, în 29 mai 1941, cu prilejul reamplasării bustului regelui [296]. Inscripția instalată în aula clădirii conținea numele studenților decedați și se încheia cu exprimarea unei dorințe inspirate din *Magyar Hiszekegy (Crezul maghiar)*, text ritualic indispensabil al apelurilor la pietate și al repertoriului festiv al epocii: „Amintirea lor să fie veșnic binecuvântată./ Comemorarea lor să sprijine învierea” [417].

În data de 15 martie 1942 a fost inaugurat monumentul elevilor Colegiului Superior Romano-Catolic, căzuți eroic în Primul Război Mondial, donația revistei de tineret *Jóbarát* și a Comitetului Executiv al Organizației Elevilor Piarști din Cluj [431]. Monumentul eroilor diviziei de bicicliști, căzuți începând din anul 1938 [432], a fost inaugurat de Ziua Memorială a Eroilor (30 mai), în curtea cazărmii din Piața Hunyadi (Ștefan cel Mare). Comandamentul cazărmii a comemorat amintirea eroilor pe mai multe laturi ale monumentului. În aceeași zi, o altă divizie militară a instalat pe monumentul comemorativ din curtea cazărmii de aviație din Someșeni placa memorială pentru tovarășii de arme căzuți începând din anul 1938 [433]. În ambele locații comemorarea a început cu o slujbă religioasă și a inclus recitarea unei poezii de către un „cadet (*levente*) anonim”, reprezentantul *in absentia* al eroilor necunoscuți sau îndepărtați. În încheiere au depus coroane corpul de ofițeri al honvezilor, demnitarii comitatului și ai orașului, precum și reprezentanții diferitelor asociații și societăți.²²⁵

În data de 6 decembrie 1942, de ziua onomastică a regentului, în cadrul festivității Mișcării de Îndeplinire a Datoriei Maghiare (*Magyar Kötelességteljesítés Mozgalma*) a fost inaugurată o placă în memoria celor 12 000 de eroi din fostul Regiment 21 Infanterie din Cluj căzuți în Primul Război Mondial [438].

În 23 mai 1943 s-a sărbătorit jubileul a 240 de ani de la înființarea și a 200 de ani de la mutarea în Cluj (23 mai 1743) a regimentului orașului. Placa memorială a honvezilor Regimentului 51 Infanterie Imperială și Regală (51-es Császári és Királyi Gyalogezred) căzuți în Primul Război Mondial a amintit și asta: „Să ne amintim de antici – eroii noștri glorificați!

Ultimul regiment maghiar «hajdú», înființat în 1702, care de-a lungul timpului – din anul 1743 – a devenit faimos ca Erdélyi Nemzeti Gyalogezred [Regimentul Național de Infanterie din Ardeal] și în războaiele napoleoniene ca Regimentul Splényi și ca Regimentul 51 Infanterie, a oferit cel mai frumos exemplu de virtuți militare maghiare pe fiecare câmp de luptă din Europa.

Această placă să păstreze amintirea eroilor noștri!” [439]

În data de 27 iunie 1943 (cu o zi înainte de Ziua Honvezilor), în Cimitirul Kalandos a fost ridicat monumentul eroilor căzuți în Primul Război Mondial (în calitate de membri ai asociației): „Ridicat de Földész Kalandos Társulat [Colegiul Agricultorilor Kalandos] din Hídelve [Cartierul Podului], în anul 1944. Întotdeauna până la ultimul strop de sânge pentru patrie” [441].

În data de 20 august 1943 (ziua regelui István cel Sfânt), Asociația Divizia Secuiască a inaugurat o placă memorială în cazarma de odinioară a regimentului de husari de pe Cetățuie (Fellegvár), în amintirea Diviziei Secuiești, formate după data de 1 decembrie 1918 la Cluj, în vederea apărării de trupele românești: „Comandantul diviziei

225 Sursa: *Ellenzék*, Anul LXII, Nr. 2, 1 iunie 1942.

Székely Hadosztály [Divizia Secuiască], care a continuat să lupte glorios pentru apărarea Transilvaniei în vremurile deznădejdii, împreună cu o parte din corpul de ofițeri și din divizie, au fost pe nedrept captivi în această cetățuie, în anul 1920. Această placă memorială a fost așezată de Székely Hadosztály Egyesület Kolozsvári Főszéke [Consiliul Director din Cluj al Asociației Divizia Secuiască], în anul 1943” [442].

În același bloc tematic se include și festivitatea de reînhumare a principilor maghiari, care a avut loc în Biserica Reformată de pe Ulița Lupilor (Mihail Kogălniceanu). Festivitatea celebrată la nivel național a fost organizată, alături de Biserica Reformată, de către armată. Rămășițele pământești ale principilor ardeleni Apafi Mihály I și Apafi Mihály al II-lea au fost depuse în biserica din Cluj, conform testamentului descoperit la începutul secolului XX.²²⁶

Festivitatea de reînhumare a început în ultima zi a adunării generale a Eparhiei Reformate din Ardeal, pe fondul sunetului clopotelor bisericilor clujene, în Biserica Reformată cu Două Turnuri din strada Ungurilor (Magyar). Pe lângă membrii adunării generale, au participat autoritățile civile și cele militare, precum și reprezentanții instituțiilor culturale și științifice. După festivitățile de la biserică (discursul pastorului și corală), sicriile plasate pe afeturi au fost transportate de o coloană de defilare în Biserica Reformată de pe Ulița Lupilor (Mihail Kogălniceanu), în fața cordonului format din studenți, cadetii militari și membrii armatei. Cortegiul funerar a luat în stăpânire spațiile de importanță simbolică ale orașului: trecând prin strada Ungurilor și strada Kossuth Lajos (Bulevardul 21 Decembrie 1989), a ajuns în Piața Regele Matia (Piața Unirii) și s-a deplasat spre biserică pe strada Universității (Egyetem) și pe Ulița Lupilor (Mihail Kogălniceanu). Ordinea defilării a fost dinainte stabilită, cortegiul fiind condus de compania de onoare, succedată de purtătorii de steme ale Ungariei, Clujului, Ardealului și ale principilor și ale soțiilor acestora. După stemele princiare, au urmat înalții demnitari bisericești și afeturile trase de câte șase cai. După cele două sicrie au defilat comandantul corpului de armată, demnitarii civili, delegația de ofițeri, conducătorii instituțiilor de învățământ și ai diferitelor asociații, respectiv studenții. Coloana de defilare a fost încheiată de un banderiu (grup de călăreți) și de o companie de onoare.

În biserică, meritele principilor au fost apreciate de episcopul reformat al Ardealului și de adjunctul său.²²⁷ Episcopul s-a oprit asupra faptului că episcopul principelui Apafi I a fost unul dintre strămoșii guvernatorului Horthy Miklós,²²⁸ îndreptând atenția asupra prezentului comemorator.²²⁹ Discursurile au fost urmate de depunerea sicriilor. Epitaful principilor transilvăneni reînhuamați: „Aici îl așteaptă pe al său Isus

226 Înainte de anul 1909, principii au fost înmormântați în cripta Bisericii Luterane (șasești) din Mălâncrav (Almakerék). În urma descoperirii rămășițelor și a testamentului, sicriile au fost păstrate în turnul ciunt al Bisericii Reformate de pe Ulița Lupilor (Mihail Kogălniceanu), iar mai târziu în Biserica Reformată cu Două Turnuri (cf. Entz 1995: 29–30; Gaal 2007: 142–143). Potrivit descrierii orașului din anul 1933, conștiința publică din Cluj știa că principii și familiile acestora se odihnesc în cavou (cf. Orosz 1933: 39).

227 Este vorba despre Tavaszy Sándor. Vezi discursul său: Tavaszy 1943.

228 Apafi Mihály I a fost cel care a conferit familiei Horthy prenumele nobiliar Nagybányai („de Baia Mare”).

229 Iată un fragment din discursul episcopului, relevant în această privință: „Cât de minunate sunt căile Domnului! Neamul acestui episcop [Horthy István] a dat Ardealului căzut în robie un conducător înțelept și cu sufletul înflăcărat, care a adunat și a unit forțele națiunii sale umilite și reprimite în mâinile sale ferme și a ridicat și în Ardeal steagul libertății.

principele Transilvaniei, Apafy Mihály, născut în anul 1626, ales principe în anul 1661, decedat în anul 1690, împreună cu soția sa, Bornemissza Anna, născută în anul 1665, decedată în anul 1688, și Apafy Mihály al II-lea, născut în anul 1665, decedat în anul 1713, împreună cu soția sa, Bethlen Kata, născută în anul 166[...], decedată în anul 1724. Cenușile princiare au fost înmormântate aici în anul 1909 și amintirea lor a fost comemorată prin această piatră de Parohia Reformată în anul 1942” [437].

Actele comemorative au fost dedicate explicit amintirii eroilor de război și nu amintirii victimelor. Prin construirea publică a figurii eroului care își sacrifică viața, moartea soldaților – până la Primul Război Mondial, mai degrabă o problemă privată – a fost transformată într-o chestiune publică. Pierderii individuale i-a fost conferită o funcție constitutivă în mentalitatea comunității prin intermediul doliului național, în calitate de sacrificiu suprem adus pentru țară. Eroii Primului Război Mondial au fost comemorați la un interval de peste două decenii. În același timp au fost însă evidențiate neîntrerupt și amintirea morților celui de-al Doilea Război Mondial și evenimentele prezentului.

Actele comemorative și constituirea memoriei au fost încadrate în diferite festivalități, pe care acestea le-au și influențat. Prima festivitate comemorativă după intrarea armatei maghiare a avut loc de Ziua Morților Maghiari, organizată pentru prima dată în 1 noiembrie 1940. Comemorarea și depunerea de coroane în Cimitirul Eroilor, considerată un eveniment de importanță națională, a continuat să fie organizată în aceeași zi în fiecare an. Ziua stabilită prin lege, Ziua Memorială a Eroilor de la sfârșitul lunii mai, a coincis la Cluj în mare măsură cu ziua comemorării decretului de unire a Transilvaniei cu Ungaria (30 mai), astfel încât comemorarea eroilor a putut fi îmbogățită și cu o încărcătură ideatică și ideologică din domeniul construirii națiunii și a patriei. Pe lângă Ziua Honveților, organizată anual (în date diferite), și ziua regelui István cel Sfânt (20 august), amintirea celor căzuți în război a mai fost comemorată în zilele dedicate acestora de către diferitele unități militare și organizații paramilitare. Aceste zile festive au integrat în contexte mai largi evenimentele locale și pe cele particulare, potrivit ideologiei „patriei milenare” și reunificate.

Spațiile organizării evenimentelor – eroii de război fiind comemorați în spațiile publice ale cazărmilor, ale instituțiilor educaționale (universitate, școli), ale cimitirelor și bisericilor – au acoperit diferite segmente ale societății, cadrele sociale ale comemorării fiind reprezentate de armată, biserică, școală și cetățenii orașului.

Realizări și personalități ale națiunii

Comemorările din această epocă au recurs inclusiv la biografiile și realizările unor personalități (oameni de știință, pedagogi, preoți) în sprijinul proiectului de construire a națiunii, identificând în realizările individuale expresii ale intereselor comunitare (naționale) și ale valorilor creștine.

În mijlocul furtunilor năprasnice, națiunea zdrobită nu a avut răgazul să organizeze funeralii demne principelui Apafi și familiei sale. Azi însă urmașul aceluia episcop ferm a făcut posibil ca noi să cinstim ultima familie princiară maghiară din Ardeal [...]” (sursa fragmentului și a datelor: *Ellenzék*, Anul LXIII, Nr. 265, 23 noiembrie 1942).

Placa memorială a directoarei De Gerando Antonina, inaugurată în data de 28 septembrie 1941, eveniment organizat de Liceul de Stat de Fete, reflecta deja acest spirit: „Aceste litere săpate în marmură să păstreze amintirea doamnei De Gerando Antonina, apostol al educației maghiare a femeilor, care și-a desfășurat activitatea de salvare a națiunii, începând din momentul înființării institutului, timp de 33 de ani, în calitate de director, în beneficiul patriei și al tineretului. Cu iubire recunoscătoare, elevele sale” [419]. În cadrul evenimentului a fost inaugurat Muzeul „De Gerando Antonina” și s-au depus coroane la mormântul educatoarei din Cimitirul Házsongárd. Partea de stradă din fața instituției educaționale a fost denumită după ea.

Școala de Fete „Marianum” și-a sărbătorit cele trei decenii de existență prin inaugurarea a două plăci comemorative, la data de 7-8 decembrie 1941. Placa memorială a prelatului dr. Hirschler József, fondatorul instituției [422], respectiv cea a micii Serbőczy Mária Amanda, prima directoare a școlii de fete [423], au fost instalate pe coridorul clădirii. Prima din cele două plăci conținea un citat din discursul întemeietorului școlii: „Și după trecerea a trei decenii, Te rugăm, Doamne, «să fie școala de fete Marianum templul multor inimi nevinovate, școala multor femei vrednice ale patriei, paznicul credincios și o cetate puternică a iubitei patrii maghiare, mândria orașului nostru!» Cuvintele fondatorului, dr. Hirschler József, rostite cu prilejul inaugurării Institutului, în data de 10 decembrie 1911.” [422]. Textul ultimei plăci: „Fie ca Maica Domnului din Marianum să ne ajute pe toți să o urmăm pe directoarea noastră fondatoare, maica Serbőczy Mária Amanda, în dragostea sa fiebinte pentru Dumnezeu, jertfa sa de sacrificiu, munca depusă de ea în liniște pentru patria noastră iubită. Bindecuvântată să fie amintirea ei.” [423].

Placa memorială realizată în relief a lui Pállya István, primul director de școală piarist din Cluj, a fost ridicată în data de 22 noiembrie 1942, cu prilejul aniversării celui de-al treilea centenar al stabilirii Ordinului Piarist, dedicat educării tineretului, în Ungaria: „Dedicată amintirii lui Pállya István, cel cu un trai blând și cu o cunoaștere imensă, cultivator zelos al științelor nobile, al dramaturgiei și al traducerii literare, primul director de școală piarist din Cluj (1776–1782), la trei secole de la stabilirea Ordinului Piarist în Ungaria, cu pioasă recunoștință, de foștii elevi” [436]. Sărbătorirea jubileului de 300 de ani a fost organizată de Liceul Romano-Catolic din Cluj „Zágoni Mikes Kelemen” împreună cu Asociația Studenților Piarști și a durat patru zile.²³⁰

Placa memorială lui Pallós Albert, fostul director al Școlii Civile de Fete, a fost amplasată în data de 6 noiembrie în Căminul pentru Învățătoare [443].

Centenarul nașterii profesorului de medicină Genersich Antal a fost aniversat în sala Institutului de Anatomie Patologică al Universității „Ferenc József”, în 26 septembrie 1942. Societatea Medicilor Patologi Maghiari (Magyar Patológusok Társasága) a organizat festivitatea în colaborare cu comunitatea universitară și medicală clujeană. În încheierea comemorării, după aprecierea meritelor fondatorului patologiei medicale maghiare și prezentarea istoriei instituționale, dr. Gyergyay Árpád, decanul Facultății de Medicină, a inaugurat placa memorială realizată în relief a profesorului de medicină [434], după care profesorii prezenți au pornit spre Cimitirul Házsongárd (Cimitirul

230 Manifestarea catolică a coincis cu adunarea generală a Eparhiei Reformate din Ardeal, desfășurată pe parcursul mai multor zile, respectiv cu reînhumarea principilor Apafi, organizată de Eparhie împreună cu honvezii [437].

Central) împreună cu studenții lor, pentru a depune coroane pe mormântul lui Gener-sich Antal.

Casa natală a poetului național Reményik Sándor, figură emblematică a epocii, a fost marcată cu o placă memorială cu ocazia comemorării unui an de la moartea sa, în 24 octombrie 1942: „În această casă s-a născut, în data de 30 august 1890, Reményik Sándor, «Végyári» [pseudonim: „cel din cetatea de frontieră”], poet al națiunii” [435]. Dezvelirea plăcii memoriale a avut loc cu participarea demnitarilor laici și bisericești ai orașului, precum și a corpurilor profesionale din unitățile de învățământ, și a fost urmată de o seară memorială organizată la Biserica Luterană (Evangelică) de Asociația Femeilor Evanghelice.

Placa memorială a restaurării Capelei Sfintei Cruci a Bisericii Franciscane (30 noiembrie 1941) a enumerat numele instituțiilor și ale persoanelor care au făcut donații, precum și numele celor care au colectat donațiile. În rândurile de încheiere, inscripția trimite la contextul de război și are funcția de a invoca protecția divină: „Mântuitor al nostru crucificat, izbăvitor al neamului nostru omenesc păcătos, dă-ne nouă, celor care trăim între cele mai îngrozitoare bătălii de la Facere, marea grație divină a pacificării lumii întru Cristos. Amin! La Cluj, de ziua Sfântului Apostol Andrei, în anul Domnului 1941” [420]. Și Asociația Transilvană de Înmemorare și Autoajutorare a Meșterilor din Cluj (Kolozsvári Kisiparosok Erdélyrészi Temetkezési és Önsegélyező Egyesülete) a amplasat o placă memorială cu lista fondatorilor și a sponsorilor [440], cu ocazia aniversării a 20 de ani de la înființarea Asociației (14 iunie 1943), în cadrul ceremoniei de inaugurare a sediului.

Sinteză

Organizarea memoriei în epoca prezentată a fost caracterizată de restaurarea trecutului, respectiv prin omiterea și eliminarea completă a memoriei stăpânirii românești anterioare. Potrivit mesajului acestui discurs, cursul istoriei a luat o direcție greșită. Prin eliminarea din spațiul public a memoriei stăpânirii anterioare și prin reconstituirea cu pretenții exhaustive a propriei memorii, regimul reinstalat a declarat simbolic perioada intermediară drept nulă, greșită și susceptibilă de a fi rectificată. Reconstruirea memoriei s-a desfășurat, prin urmare, sub semnul demonstrării continuității cu trecutul maghiar.

Din analiza distribuției tematice a actelor comemorative reiese faptul că accentul principal a fost pus, pe de o parte, pe comemorarea evenimentelor de război și a eroilor căzuți la datorie, pe de altă parte, pe imortalizarea întemeietorilor și a susținătorilor instituțiilor naționale (din domeniul educației, științelor și literaturii). Ambele categorii au fost luate în considerare în primul rând din punctul de vedere al construirii națiunii: atât soldatul apărător al țării, care își sacrifică viața pentru patrie, cât și omul de știință și pedagogul care servesc progresul națiunii. Dat fiind faptul că aceste acte comemorative au avut loc pe timp de război – și, în mare parte, cu participarea armatei –, funcția lor a constat în asigurarea sustinerii și a acceptării sociale a războiului purtat în interesul națiunii.

Restaurarea trecutului maghiar a fost efectuată inclusiv prin redenumirea străzilor și a piețelor, prin reinstituirea denumirilor anterioare.²³¹ La rândul lor, diferite instituții și-au construit un trecut prin actele de redenumire. Ca exemplu am putea cita o relatare din 1941 despre Grădina Botanică: „Pe parcursul anului 1941 a avut loc schimbarea tuturor inscripțiilor, plăcilor și indicatoarelor cu variantele în limba maghiară. Cărările Grădinii poartă numele unor botaniști maghiari legați de oraș, a căror activitate este apreciată și indicatoare. Astfel, am immortalizat în grădina noastră amintirea lui Kritaibel Pál, J. Ch. Baumgarten, F. Schur, Landoz János, Jan-ka Viktor, A. Kerner, Brassai Sámuel, Haynald Lajos, Kanitz Ágost, Istvánffi Gyula, Simonkai Lajos, Borbás Vince, Richter Aladár, Walz Lajos, Péterfi Márton” (Soó întocm. 1942: 71).

Restaurarea clădirilor „cu trecut istoric” reflectă aceeași intenție a autorităților maghiare revenite la putere. Renovarea, în anul 1942, a Casei Matia, a Bisericii „Sfântul Mihail” și a Bastionului Bethlen a fost interpretată ca un exercițiu de restaurare a trecutului. Aici se remarcă, totodată, faptul că și științele s-au pus în slujba construirii națiunii. În anii 1942–1943 au fost efectuate săpături arheologice în Piața Centrală și în strada Zápolya (General Traian Moșoiu), sub conducerea lui László Gyula. Obiectele și mormintele maghiare descoperite în urma săpăturilor, datate din perioada descălecatului, au fost interpretate ca o confirmare a întemeierii de către unguri a orașului. În acest fel, opiniei publice i-a fost inoculată ideea că strămoșii maghiari au locuit în așezarea de pe teritoriul orașului fără întrerupere din perioada descălecatului. În vederea identificării la nivel afectiv și al conștiinței, precum și pentru păstrarea legăturii simbolice cu trecutul îndepărtat, rămășițele pământești ale „viteazului călăreț cuceritor de țară”, „primul cetățean al Clujului” au fost depuse de un cortegiu militar la Muzeul Național al Transilvaniei, în septembrie 1942.²³²

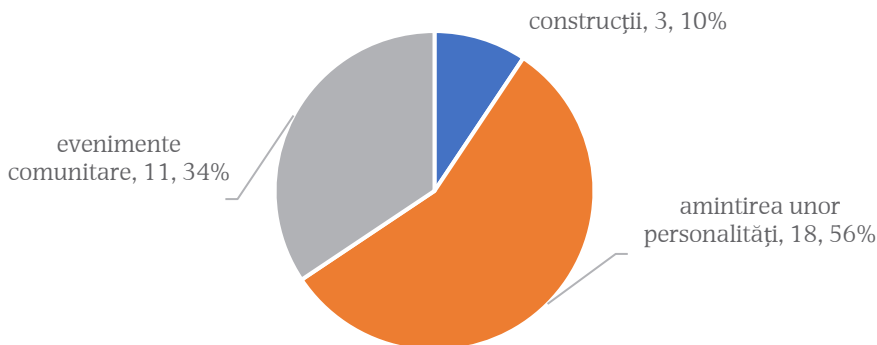
Limba comemorărilor • Revenirea puterii maghiare în spațiul public a fost caracterizată prin reprezentări repetate și prin dominația etnică asupra interpretării și a utilizării trecutului. Astfel, în acest caz, realizarea diagramei celor 32 acte comemorative ale epocii este de prisos.

Comemorarea evenimentelor • Motivele înregistrate ale comemorării evenimentelor sunt următoarele: 1. reprezentarea orașului aflat în proces de extindere (istoria construcțiilor), 2. evenimente din viața orașului sau asociate cu orașul (cultul unor personalități și reprezentarea evenimentelor din viața comunității). În prima categorie se includ 3 acte comemorative (10%), în a doua categorie, în total, 29 (90%). Dintre motive, în această epocă domină foarte clar comemorarea evenimentelor și a personalităților.

231 Noile denumiri ale străzilor au fost publicate în cotidianul *Ellenzék* în anii 1940–1941: *Ellenzék*, Anul LXI, Nr. 295, 24 decembrie 1940, 22; *Ellenzék*, Anul LXII, Nr. 4, 7 ianuarie 1941, 2, Anul LXII, Nr. 5, 8 ianuarie, 2, Anul LXII, Nr. 6, 9 ianuarie, 3, Anul LXII, Nr. 7, 10 ianuarie, 3. Registrul adreselor și al locuințelor: Boga–Zámbó–Gál întocm. 1943.

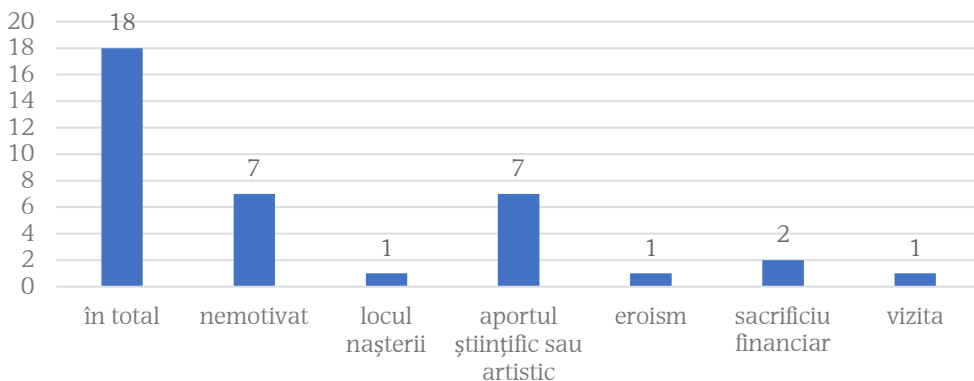
232 Cf. *Ellenzék*, Anul LXIII, Nr. 213, 21 septembrie 1942.

26. Evenimente comemorate între anii 1940–1944



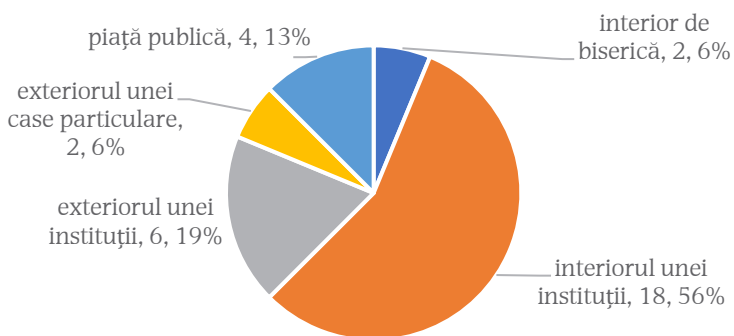
Amintirea personalităților • Dintre cele 32 acte comemorative, 18 au servit comemorării și imortalizării unor personalități. O parte dintre aceste comemorări sunt nemotivate (7), cu alte cuvinte, nu conțin textual motivarea actului comemorativ. Motivele de conținut ale cultului diferitelor personalități sunt următoarele: locul nașterii personalității comemorate (1), aportul științific sau artistic al acesteia (7), eroismul său (1), sacrificiul financiar (2), vizita (1).

27. Motivele dominante ale comemorării unor personalități între anii 1940–1944



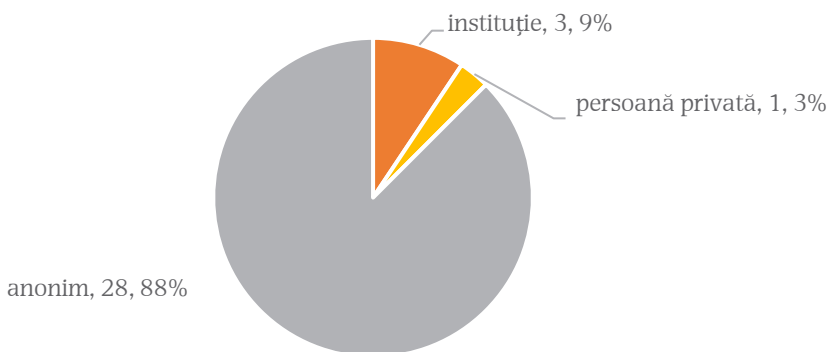
Locațiile actelor comemorative • În ceea ce privește locul comemorării, cele 32 cazuri se împart între spațiile închise (20, 62%) și cele publice (12, 38%). Spațiile închise includ interioarele de biserică (2; 6%), instituțiile oficiale și clădirile publice (18; 56%). Din categoria spațiilor publice fac parte fațadele instituțiilor oficiale (6; 19%) și cele ale caselor particulare (2; 6%) și piețele publice (4; 13%). Ponderea actelor comemorative din cadrul instituțiilor oficiale se explică prin comemorarea eroilor de război în cazărmi și în instituțiile educaționale.

28. Locațiile actelor comemorative între anii 1940–1944
 spațiu public 12 (38%) – spațiu închis 20 (62%)



Inițiatorii actelor comemorative • Inscripția numește inițiatorul actului comemorativ în 4 cazuri (12%) – unul (1) este persoană particulară (3%) și 3 (9%) instituții/asociații; în 28 de cazuri (88%) acesta rămâne anonim. Pe baza caracterului, a locului și a inscripției se poate deduce faptul că în categoria anonimă se includ orașul (2; 6%), biserica și/sau instituțiile de învățământ (11; 34%), instituție culturală (1; 3%), asociație (1; 3%), respectiv unitățile militare și/sau uniunea camarazilor (13; 41%). Astfel, cu excepția unui singur caz, comemoratorii sunt comunități sau grupuri.

29. Inițiatorii actelor comemorative între anii 1940–1944



Actele comemorative au fost, fără excepție, evenimente ritualizate. Deoarece caracterul comemorărilor a fost determinat în mare parte de cultul eroilor militari, cadrul temporal festiv în care au avut loc comemorările (Ziua Maghiarilor, Ziua Eroilor, Ziua Memorială a Eroilor, Ziua Morților) a reliefat caracterul comunitar al acestora. Comemorările au avut loc cu participarea largă a societății maghiare.